

PETŐ MÁRIA

A VÁCI MIGAZZI-GYŰJTEMÉNY BUDAPESTI LELŐHELYŰ DARABJAI

A magyarországi műgyűjtés története egészen a középkorig vezethető vissza, bár ebben a korai időszakban ez a tevékenység még csak thezaurálásnak nevezhető¹ az egyház és az uralkodók részéről. A reneszánsz időszakától figyelhető meg a tudatos gyűjtés kialakulása, elsősorban Mátyás király udvarában,² ahol a humanista tudósok közreműködésével már valóságos műgyűjtemény jött létre, beleértve a könyvtárat, az antik régiségeket, a képzőművészeti anyagot és az éremgyűjteményt is.

A török hódoltság, majd a visszafoglalási harcok utáni években már jelentős gyűjteményekről van tudomásunk, de a kutatók véleménye szerint a 18. század tekinthető a hazai műgyűjtés virágkorának.³ E század gyűjteményei közül jelentős gr. Migazzi Kristóf váci püspök, majd Bécs hercegérsekének magánmúzeuma, mely ma már összességében nem tekinthető meg, egyes darabjai különböző helyekre kerültek, így csak rekonstruálni lehet a maga idejében jelentős és gazdag kollekción.⁴

Migazzi Kristóf Antal gróf 1714. október 14-én Trentóban született, (1803-ban hunyt el), apja Migazzi Vince, anyja Del Prato Sagunsani Borbála volt. Középkorai tanulmányait Trentóban és Innsbruckban végezte, majd felsőbb filozófiai és teológiai tanulmányok végzésére Rómába utazott, ahol a Collegium Germanicum-Hungaricumban fejezte be iskoláit, majd pappá szentelték. 1742-től a Rota Romanánál (legfelsőbb egyházi bíróság) a Német-Római Birodalom képviselő auditor (ügyhallgató) lett, akit a feladattal bíztak meg, hogy rendezze az örökösödési háború alatt a bécsi udvar és Róma között elhidegült viszonyt. 1752-1756 között spanyolországi követ volt. 1756-ban a betegeskedő Althan Mihály kérésére a királynő váci segédpüspökké nevezte ki, majd

Althan halála után a váci egyházmegye püspökévé tette, beiktatása 1756 őszén történt meg. 1757-től bécsi érseki kinevezést kapott. 1775-ben részt vett VI. Pius megválasztásában.

II. József rendelete értelmében 1786-ban lemondani kényszerült a váci püspökségről és csak a bécsi érsekséget tartotta meg. Nagy érdemeket szerzett Vác fejlesztésében, felügyelete alatt fejeződött be a székesegyház építése, nevéhez fűződik számos egyházi és világi intézmény létrehozása, építkezései a mai napig meghatározzák Vác városának arculatát.⁵

Amikor Mária Terézia Migazzit a váci egyházmegye püspökévé nevezte ki, ő egyúttal elődeinek műkincseit is örökölte. A hagyatéki leltárak anyagát Entz Géza elemezte⁶ és ennek alapján a következő megállapításra jutott, Althan Mihály halála után, 1756-ban a képek száma 170 volt, Forgách Pál elhunytakor 1759-ben 160 darabot jegyeztek fel, a harmadikat 1787-ben vették fel, amikor 130 festményt regisztráltak, azután, hogy Migazzi lemondott a váci püspökségről és csak a bécsi érsekséget tartotta meg. Talán váci építkezései finanszírozása miatt kellett időközben megválnia több festménytől. A Migazzi gyűjtemény anyagát felsoroló leltár külön tárgyalja a püspöki palotában és a kismarosi kastélyban fellelhető festményeket, ez utóbbi helyről jegyezték fel, hogy „a termeket igen értékes műbecsű képek, a rómaiak régi alakjai ékesítik, melyeket a régészek által Pompei és Herculanum nevű elsüllyedt városok romjaiból felszínre hozott ércbe vésett minták után művészileg készítették.” Az 1748-ban megindult pompeii ásatások eredményei ugyanis a festők és a műgyűjtők érdeklődését Európa szerte felkeltették.

Vannak egyezések a három, különböző időszakban felvett leltárak között, egy Krisztus születését ábrázoló bronz relief mindhárom össze-

¹ ENTZ 1994. 99.

² PÓCZY 2000. 7-9.

³ ENTZ 1994. 32-58.

⁴ TRAGOR 1912.; PETŐ 1997. 183-193.

⁵ KARCSÚ 1880.; TRAGOR 1929.; MMT 250 skk.

⁶ ENTZ Géza 1994. 43-44.

írásban szerepel, egy Vezúvról készült festmény pedig pedig az 1756-os és az 1787-es leírásban egyaránt megtalálható. Az összeírásokban a szobák berendezéséről, bútorokról, edényekről és ötvösmunkákról egyaránt megemlékeznek. A képgyűjtemény anyagának nagy része Bécsbe kerülhetett – Entz Géza szerint – de egyes darabjai itthon is fellelhetők. A pannonhalmi Szent Benedek Rendház képtára a 19. század 30-as éveiben több, a Migazzi gyűjteményből származó festménnyel gazdagodott.⁷

A barokk kori gyűjtemények több részből tevődtek össze, a festményeket szobák és folyosók díszítésére alkalmazták, különálló képtárat nem alakítottak ki. A díszes kötésű könyveket a könyvtárszobában helyezték el a kéziratokkal együtt, ugyanitt őrizték a régészeti emlékeket és az éremgyűjteményt is. A természettudományos kabinetben ásvány- és kőzetdarabok, herbáriumok, kitömött, különleges fajtájú állatok kaptak helyet. Az antik kőemlékeket általában a kertekben állították fel.

Migazzi ötvös tárgyai közül egy finom művű, lombos mustrával gazdagon díszített, aranyozott ezüst kehely került a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe, a darab 15–16. század eleji munka.⁸ (1. kép) Ugyancsak Vácról származik az ún. Báthory Madonna (2. kép), mely Kámánházy püspök ajándékaént jutott a Nemzeti Múzeumba. Ez a kelheimi mészkből készült 16. századi dombormű feltehetőleg már Migazzi idejében is a váci egyház tulajdonában lehetett.⁹

A püspök könyvtárának is külön története van, a mintegy 8 ezer kötetre tehető, de ettől eltérő adatokkal is rendelkezünk, könyvvállományát 1785-ben eladni kényszerült gr. Batthány Ignác gyulafehérvári püspöknek, miután II. József eltávolította őt a váci püspöki székből, melyet Mária Terézia kegyéből, mint bécsi hercegérsek is megtarthatott. A vételárát illetően különböző adatok állnak rendelkezésünkre. Kelecsényi Gábor szerint¹⁰ 20 ezer Ft-t fizetett az erdélyi püspök Migazzinak. Entz Géza közlésében 40 ezer Ft volt a vételár,¹¹ Kazinczy Ferenc pedig úgy tudta, hogy mindössze 12 ezer Ft-ért szerezte meg Batthyány gróf Migazzi cardinálától a könyveket. A gyula-

fehérvári könyvtárral Varjú Elemér foglalkozott részletesen,¹² az anyagból külön kiemelte a Codex Aureusnak nevezett evangéliumos könyvet (benne Márk és Máté evangéliuma), s véleménye szerint már ennek az aranykódexnek az ára bőven fedezte volna a teljes gyűjtemény vételárát. Varjú Elemér leírása szerint ez „ívrétű kézirat, vastag, erős hártvány, 111 levélen. Végig egy kéztől eredő szép, egyenletes unciális írás, ma is ragyogó, hibátlan arany tintával írva... Kora a 9. századra tehető, erre mutat a kézirat késő karoling jellegű miniatúrája és a helyesírás... kötése a 18. század második feléből való. Nagyon valószínű, hogy Bécsben készült és Migazzi csináltatta”.

A püspök egyéb gyűjteményeiről Vahot Imre közölt adatokat,¹³ a bibornoknak Vácott igen nagybecsű ásvány-gyűjteménye volt, mely nemcsak Magyarország de Európa „mindennemű fényesített s drágaköveit magában foglalá”. Ezt utóbb Kubinyi Ferenc szerezte meg kitűnő természeti és műritkaságokkal bíró magánmúzeuma számára, mely Losonc 1849-i feldúlásakor – fájdalom – végképp elpusztult.

A Migazzi gyűjtemény anyagában igen jelentős volt az a mintegy 20 db-ból álló, római kori kőemlék-gyűjtemény, mellyel már a 18. századtól napjainkig utazók és kutatók egész sora foglalkozott, elsőként Gaetanus Marini jegyezte le felirataikat, melyhez az adatokat Pray Györgytől és magától Migazzitól kapta, szövege kéziratban maradt, ezeket ma a Vaticani Könyvtárban őrzik,¹⁴ utána Schönvisner István,¹⁵ majd firenzei kollégája, Domenico Sestini¹⁶ írták le a gyűjteményt, akkor, amikor még ezek a kövek a püspök kertjét díszítették. Josephus Eckhel is foglalkozott a Migazzi-gyűjtemény kőemlékeivel, kéziratban feljegyzést készített róluk, mely a bécsi, császári éremtárba került. A püspök halála után 10 évvel elkezdődött a római kori kövek beszállítása a Magyar Nemzeti Múzeumba. Az első szállítmány József nádor felszólítására, Kámánházy püspök ajándékaént 1813-ban érkezett Vácról, ez 4 db feliratos szarkofág volt,¹⁷ melyeket Tragor Ignác

⁷ SÖRÖS 1916.VI/B. köt. 8.

⁸ MonHungArch.II/2. 185. 1.kép; RADISICS 1891. 31.

⁹ TRAGOR 1912. (kép a belső borítón)

¹⁰ KELECSÉNYI 1988.

¹¹ ENTZ 1994. 45.

¹² KELECSÉNYI 1988. 163

¹³ KUBINYI-VAHOT 1853. 61-75

¹⁴ Cod.Vat. 9127. fol. 89-93

¹⁵ SCHÖNVISNER 1778.

¹⁶ SESTINI 1815.

¹⁷ Szarkofágok (Nádori levéltár 2551) 1813., Numitorius Felix centurio sírládája CIL III. 3557, Aurelius Bonosának Val. Valerianus által készített kősíra CIL III. 3539., L.Cassius Pudens szarkofágja CIL III. 3543

részletesen leírt. A legnagyobb kőszállítás Roskoványi Ágoston püspök utasítására 1857-ben volt, ekkor 10 db került be a múzeumba, ezek oltárok és sírkövek voltak. Az utolsó kőszállításra 1880-ban került sor, ekkor adományozta Wirtner Lajos¹⁸ a Nemzeti Múzeumnak azt a 2 db kőemléket melyeket, a püspöki kert falából bontottak ki (az egyik egy családi sírkő, CIL III. 3582, a másik egy sírtáblának alsó fele CIL III. 3570), ahová még Migazzi falaztatta be, két darab Silvanusnak állított kő (CIL III. 3504) továbbra is itt maradt, ezek a kert kőfalának külső részébe voltak beépítve, ma mindkettő a váci Tragor Ignác Múzeumban található, ugyanitt őriznek egy Epona istennőnek szentelt kőemléket is (CIL 3420), esetleg ez a darab szintén a Migazzi gyűjteményhez tartozhatott, mely Sestini leírásában szerepel, de nem került be a Nemzeti Múzeumba.

A váci kőfeliratokon, ahol római csapattest megnevezése olvasható, mindig Aquincum helyőrsége, a Legio II Adiutrix szerepel. Érdekes lehet azonban az a ma már túlhaladott elképzelés, hogy ezek a kövek mindig Vácott álltak. Karcsú Antal Arzén Vác történetéről szóló írásában, mely igen alapos munka, a következő megállapítás jelent meg: „Sajátságos némelyeknek azon állítása, hogy itt hajdanán római gyarmathely nem volt, mert azon régi emlékkövek, melyek egy része a püspöki lak alatti kert falában található (e falazatba Kámánházy püspök rakatá), nem Vácott, hanem Ó-Budán, a hajdani Aquincum helyén találtattak, honnét a művészet és tudománykedvelő nagy egyházfejedelem, Migazzi Kristóf, a híres váci püspök hozatta ide és állíttatta fel. De vajjon azért, hogy ezen emlékkövek az érintett helyen találtattak és hozattak Vácra, ennek területén nem lehetett volna az őshajdanban római telepítvény, ki állíthatja ezt, sőt inkább, mikép főntebb említőnk kitűnő történelmi adatok bizonyítják, mikép itt egykor római gyarmat virágzott.”

Ez a megállapítás meglehetősen túlhaladott ma már, az említett kőemlékek Óbudáról való származása bizonyított, egyéb kis leletek, pénzek kereskedelmi forgalom révén kerültek ide, mely kapcsolat Aquincum és a Barbaricum között több évszázadon át fennállt.

A Migazzi-gyűjtemény felirat nélküli, mitológiai ábrázolásokkal díszített darabjai leltári számuk alapján az 1857-es kőszállítással kerülhettek be a Múzeumba. Ezekkel az emlékekkel a

18. századi leírások különös módon nem foglalkoztak, talán nem Migazzi idejében kerültek Vácra, vagy nem Vácott, esetleg a verőcemasori kastélyban őrizték ezeket, e darabok a következők: MNM Ltsz. 72.1857.1. Mars és Rhea Sylviát ábrázoló relief, ma a múzeum előcsarnokában,¹⁹ egy kratérből kinövő szőlőindát ábrázoló kőlap,²⁰ illetve Theseus és Ariadne történetét megörökítő dombormű²¹ (3-5. kép) és egy kőlap Menelaos és Helene találkozásának jelenetével. (MNM Ltsz 72 1857.3.)

Kérdés lehet azonban, hogyan jutottak ezek a kétség kívül aquincumi lelőhelyű kőemlékek Migazzi birtokába. Noha a római kövek gyűjtése már a reneszánsz idejében elkezdődött, valójában még hosszú ideig nem volt a leleteknek igazi otthonuk. A budai Várban, a Kiscelli kastélyban, de számos magánházaiban is őriztek római köveket, majd Óbudán a Zichy kastély közelében (a jószágigazgató, vagy dézsmaházban) kaptak helyet. Schönvisner István is ide gyűjtötte be az 1780-ban általa feltárt katonai fürdő leleteit. Ugyanide kísérte el Sestinit Benyák Bernát az Egyetem filozófiai tanára, mivel tudta, hogy a firenzei tudóst nagyon érdeklik a római feliratos kőemlékek. 1764-ben Mária Terézia váci látogatása után Migazzi püspök Khevenhüller-Metsch herceggel, a császári főudvarmesterrel Óbudán meglátogatta özv. Zichy Miklósné Berényi Erzsébetet, elképzelhető, hogy a püspök a családdal való ismeretség útján juthatott óbudai (azaz aquincumi) lelőhelyű kőemlékek birtokába, vagy az uralkodó engedélyével –, aki Migazzit igazán kedvelte – amikor 1779-től Óbuda koronabirtok lett.

Az óbudai lelőhelyű kövek Vácra kerülésének időpontját meghatározni ma már nem lehet, tény, hogy 1780-ban már számos kőemlék a püspök kertjét díszítette, de az sem deríthető ki, hogy a kövek elhurcolása ezzel befejeződött-e.

Vác az őskortól kezdve lakott hely volt, területéről számos régészeti lelet és római kori pénz került elő, Tragor Ignác 1912-ben kiadott gyűjteményi leírásában²² nagy számban felhalmozott római pénzekről tudósít, melyek legtöbbször a városban és környékén találták, koruk a 2-4. századra tehető.

¹⁸ A köveket leírta HAMPEL József: ArchÉrt (1882) II. 67-68.

¹⁹ ERDÉLYI 1974. 204.; Mars és Rhea Sylviát ábrázoló dombormű, MNM Ltsz. 72.1857.1.

²⁰ ERDÉLYI 1974. 111.

²¹ ERDÉLYI 1974. 204.

²² TRAGOR 1912. 63.

¹⁸ A köveket leírta HAMPEL József: ArchÉrt (1882) II. 67-68.

Vác területe soha nem tartozott a római birodalomhoz, de a későrómai korban határvédelmi szempontból a Dunakanyar keleti oldalán hídfőállásokat létesítettek,²³ dél felől pedig Göd-Bócsaújtelepen egy Valentinianus-kori erőd maradványait tárták fel.²⁴ A római katonaság jelenléte, valamint a quadokkal és szarmatákkal való kereskedelmi kapcsolatok magyarázzák a római kori pénzek előkerülését Vác térségében. Hogy Migazzi püspöknek is lett volna numizmatikai gyűjteménye, arról adatokkal nem rendelkezünk, de ismerve a korabeli gyűjtési szokásokat, meglelte feltételezhető.

A 18. századi utazók nagy elismeréssel nyilatkoztak Migazzi Kristóf tevékenységéről, gyűjteményeiről. Gottfried Edler von Rotenstein (1744–1794) a nógrádverőcei kastélyról így írt *„Migazziburg szép kastély, vadaskert mellett található, mely tele van dámvadakkal és más állatokkal, a díszteremben római módra, pompás oszlopcsarnok van, néhány szobát romok képével bájosan kifestettek”*.²⁵ (6. kép)

Migazzi Kristóf műértői képességére, s egyben Grassalkovich Antallal való barátságára utaló adat található a Budapesti Történeti Múzeum számítógépes adatbázisában. E szerint 1759. április 19-én csontból faragott szobrocskát találtak Besnyőn, az egykori premontrei templom erdővel benőtt romjainak helyén. A 12–13. századi faragvány Szűz Máriát ábrázolja, karján a gyermek Jézussal. A 18. században Gödöllőhöz tartozott a török pusztításnak áldozatul esett Besnyő. A szobrot és megtalálásának körülményeit Migazzi püspök hitelesítette. A lelőhelyen előbb kápolnát, majd templomot építettek, melyet 1771-ben szenteltek fel. A faragványt a mai felsőtemplomban helyezték el. Ugyanitt található I. Grassalkovich Antal és barátja, Migazzi bíboros korabeli portréja. Az altemplomban lévő kriptában helyezték nyugalomba Grassalkovich Antalt és feleségét, koporsóikat 1772-ben Migazzi bíboros készítette.²⁶

²³ VISY 1988.

²⁴ MRÁV 2003. 83–114.

²⁵ GYÖRFFY 1991. 21.

²⁶ Ez a tanulmány a Váci Egyházmegyei Gyűjteményben 2004. júl. 23-án Aeternae Domui – a megújuló Vác Migazzi Kristóf bíboros, váci püspök és bécsi érsek a mecénás és műgyűjtő idején, című konferencián elhangzott előadás átdolgozott, bővített változata.

IRODALOMJEGYZÉK

- ENTZ 1994 ENTZ Géza: A magyar műgyűjtés történetének vázlata 1850-ig. In: *Museologica Carpathica*. Miskolc, 1994.
- ERDÉLYI 1974 ERDÉLYI Gizella: A római kőfaragás és kőszobrászat Magyarországon. Bp., 1974.
- GYÖRFFY 1991 G. GYÖRFFY Katalin: Kultúra és életforma a XVIII. századi Magyarországon. In: *MűvTörtFüz* 20. Bp., 1991.
- HAMPEL 1912 HAMPEL József: *Kalauz a Régiségtárban*. Bp., 1912.
- KARCSÚ 1880 KARCSÚ Antal Arzén: *Vác város története* 1. Vác, 1880.
- KELECSÉNYI 1988 KELECSÉNYI Gábor: *Múltunk neves könyvgyűjtői*. Bp., 1988.
- KUBINYI-VAHOT 1853 KUBINYI Ferenc-VAHOT Imre: *Magyarország és Erdély képekben* 1. Pest, 1853. *MMT Magyarország műemléki topográfiája / Szerk. Dercsényi Dezső*. 5. Pest megye műemlékei. Vác. Bp., 1958.
- MRÁV 2003 MRÁV Zsolt: *Archaeologische Forschungen 2000–2001 CommArchHung* (2003), p. 83–114.
- PETŐ 1997 PETŐ Mária: Vác és a Migazzi-gyűjtemény római kőemlékeinek leírása D.Sestini útinaplójában. In: *Váci Könyvek* 8. Vác, 1997. p. 183–193.
- PÓCZY 2000 PÓCZY Klára: Az aquincumi kőemlékek gyűjtéséről. *BudRég* 34. (2000), p. 7–9.
- RADISICS 1891 RADISICS Jenő: Régi egyházi ötvösművek. *ArchÉrt* (1891), p. 31.
- SCHÖNVISNER 1778 SCHÖNVISNER, Stephanus: *De ruderibus laconici caldariique Romani et nonnullis aliis monumentis in solo Budensi partim hoc primum anno MDCCLXXVIII repertis partim nondum vulgatis liber unicus*. Budae 1778.
- SESTINI 1815 SESTINI, Domenico: *Viaggio curiosos-scientifico-antiquario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Vienna*. Firenze, 1815.
- SÖRÖS 1916 SÖRÖS P.: *A pannonthalmi Szt. Benedek Rend Története*. 1916.
- TRAGOR 1912 TRAGOR Ignác: *A váci múzeum gyűjteményeinek leíró lajstroma*. Vác, 1912.
- TRAGOR 1929 TRAGOR Ignác: *Vác története* 10. Migazzi kora. Vác, 1929.
- VISY 1988 VISY Zsolt: *Der pannonische Limes in Ungarn*. Stuttgart, 1988.

DIE MIGAZZI-SAMMLUNG

Die Sammlung von Chrisoph Migazzi, dem Bischof von Vác und Erzbischof von Wien hat unter den Kunstsammlungen der Aristokratie und der Kirche des 18. Jahrhunderts einen besonders guten Ruf gehabt. Die Stücke der Kollektion sind mittlerweile an unterschiedlichen Stellen aufzufinden, deshalb kann man den ehemaligen Bestand heute nur noch mit Hilfe von literarischen Angaben und Nachlaßinventaren rekonstruieren. Die schon zu ihrer Zeit bekannte Sammlung ist glücklicher Weise von mehreren Zeitgenossen beschrieben worden, sie haben sich über die wertvollen Stück immer mit großer Anerkennung geäußert. Die Sammlung hat nach den Traditionen des Barocks aus mehrererer Teilen bestanden, es hat eine bedeutende Bibliothek, eine kunsthistorische, eine archäologische und eine Mineralien-Sammlung gegeben. Die Kunstgegenstände sind an zwei Stellen aufbewahrt worden: in dem Bischofspalatz in Vác und im Schloss von Verőcemasos.

Migazzi hat die besonders wertvolle Bibliothek bereits zu seiner Lebzeit dem siebenbürgischen Bischof Ignatius Batthyány verkauft. Einzelne Kunststücke sind nach dem Tode des Besitzers zum Glück in ungarische öffentliche Sammlungen gekommen, aber einige sollen nach Wien geraten sein.

In vollstem Maße ist die Sammlung der Steindenkmäler aus der Römerzeit erhalten geblieben. Sie besteht aus etwa 20 Stücken. Die meisten sind bei den Ausgrabungen in Óbuda (d.h. Aquincum) freigelegt und schon im 19. Jh. in das Ungarische Nationalmuseum geliefert worden. Zwei, eventuell drei weitere Steinstücke sind in Vác geblieben, sie sind heute im Museum „Tragor Ignác“ zu sehen. Andere sind in den 1960-er Jahren dem Aquincum Museum überreicht worden.

1. kép. Aranyozott ezüst kehely a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében (HAMPEL 1912 után)

BÁTHORY-ÉLE MADONNA A N. MIZRUMHÁN,

2. kép. „Báthory Madonna” (jelenleg a Magyar Nemzeti Galéria kiállításán látható)

3. kép. Mars és Rhea Sylviát ábrázoló kődombormű (MNM Ltsz.72.1857.1.; Fotó: Murányi István)

4. kép. Kratérből kinövő szőlőinda, kődombormű (MNM; Fotótár Ltsz. 15928.)

5. kép. Theseus és Ariadne történetét megörökítő dombormű (MNM Ltsz. 72.1857.2.)

6. kép. A verőcemasosi kastély (MNM Fototára, No.2/2, az ELTE Természetföldrajzi Tanszékének letéti anyagából, Dr.Gábris Gyula professzor engedélyével)

7. kép. Numitorius Felix szarkofágja (CIL III. 3557)

